

T, Hilvet

T. (1914). Hilvet. *Şura*, (5), 145-148.

Öner Atay

Sorumlu Yazar / Corresponding Author

Özet

Bu çeviri, Şura dergisinde T. kısaltmasıyla Hilvet başlığıyla yayınlanan yazıdan oluşmaktadır. Ramiyev / Ramioğulları olarak bilinen iki kardeş tarafından yayınlanan Şura dergisi, 15 Gınvar 1908 yılında onbeş günde bir olmak üzere Rıza Fahrüddin'in muharrirliğinde yayın hayatına başladı ve 1918 yılında kapatıldı. Vakit ve Şura dergisi çevresi, Cedid hareketi içerisinde yer almaktadır. Bundan dolayı da Şura dergisinde yayınlanan yazılar, Cedid hareketinin fikir, faaliyet ve çabaları etrafında şekillenmiştir. Müslümanlar ve özellikle Türk dünyasının fikri faaliyetlerine yönelik araştırma aynı zamanda güncel durumun tespitine yönelerek yenileşmeyi aktarmaktadır. Hilvet başlığı altında ele alınan makale, Türkistan'a giden yazarın gezi, gözlem ve görüşmeleri etrafında şekillenmiştir. Buna göre Ahmet Yesevi, meşedi, türbesi, hocaları, dervişler ve ziyaretçilere yönelik gözlem ve görüşmeye dayalı bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Yesevi, Hilvet, Şura.

Abstract

This translation consists of an article published in the Shura journal under the title Khilvet with the abbreviation T. Shura journal, published by two brothers known as Ramiyev / Ramioğulları, started to be published every fifteen days on 15 Gınvar 1908 under the editorship of Rıza Fahrüddin and was closed down in 1918. The circle of Vakit and Shura journal was part of the Jadid movement. Therefore, the articles published in Shura journal were shaped around the ideas, activities and efforts of the Jadid movement. The research on the intellectual activities of Muslims and especially the Turkic world is also directed towards the determination of the current situation and conveys the renewal. The article under the title of Khilwat is shaped around the travels, observations and interviews of the author who traveled to Turkestan. Accordingly, it provides information based on observations and interviews about Ahmet Yesevi, his mosque, his tomb, teachers, dervishes and visitors.

Keywords: Ahmad Yassawi, Hilvet, Shura.

T. (1914). Hilvet.

Orenburg-Taşkent demiryolunun üstünde keçkenegene Türkistan şehri bar. Bu şehir eski bir şehir boldığı için şevketli ve saltanatlı (zamanıyesine göre) tarihi vakıalarını başından ozdurgan (geçirmiş). Özünün tesis edilüvinden (edilmesinden) başlab 1864 miladige kadar kuvvetli ve kuvvetsiz (kutlu ve kutsız??) hanları ile evliya ve işanlarını da körgen (görmüş). Şol iki sınıf adamlarının barmak işaretleri ile her türlü cebr ve zulumlar, adalet ve hükümlerini de tireyağına tar itkan. Şunlar arkasında özide bütün etrafka meşhur bolub ketkan.

Bu şehrinin şöhret tabuvine (bulmasına) sebeblerinin en birincisi Hoca Ahmed Yesevi ve onun kabridir. Kabir üstine milattan 1387 yıllar tiresinde meşhur Timur Lenk tarafından bek zur (büyük) bir bina salingan. Binanın en büyük yeri bir yüz arşınlar çamasında bar. Bu bina yangan kirpiçden (kerpiçten) bina edilip sırtaki (kuzeydeki?) yağı (tarafı) her türlü ayetler ile ziynetlengen (süslenmiş). Belki Emir Timur'nun ömri vefa itse köprek (çokça) ziynetleride körnür idi. Lakin Emir vefat bulgaç anın kol astındağı zatlar bu binağa ehemmiyet birmey. Tamamlamay kaldırganlar (tamamlamadan bırakmışlar).

Bu imarat özünün astında bolğan Hoca ahmed Yesevi'nin çürüb tofrakka aylangan (dönen/çevrilen) bedenini kblağanda (kapladığında), timiryol (demir yolu) ile ozub bargan (geçip giden) Tatarlarga "Kice (gece) vaktinizdanuk şeraiyiti'l-iman"dan okub bilgen silsele başınız Hoca Ahmed Yesevi benim astımda (benim altımda), közgezni tuturub, gönlünüzni oturtub karanız! Dib aytub turadır (diye söyleyip duruyordur). Bu binağa tabiat tarafından her türlü hücumlar olduğundan köb yerleri zayıflangan; şundı cirlerden (yerlerden) hemde cimirlürge yakın bulgan bir kadar orunlarını (yerlerini) tamir de itkenler (etmişler). Hazırda şunun için iane toplamaktalar. Lakin ianelernin kimden, köpmi ve kayda (nereye) sarf edildiğini tekşürub turucular yok (kontrol edenler yok). Şunun içinde bu binanın helakinden kutluvu şübheli.

İanelerinin uçastkaviy pristafka (Rusça участковый пристав: bölge icra memuru) berilgenlerinin yuğalmavına (yok olmasına) şübhemiz bulmasma da. Ezler gazizler ve türlü hocalar kolına kirgenlerine şübhemiz kamil. (Türbege nezaret kılub, mürid terbiye edüciğe ezler dirler.) ezler Hoca Ahmet Yesevi'nin öz zürriyetinden kilgen (gelen) adamlargına boladır.

Hoca Ahmed Yesevi'nin İbrahim Hoca isimli bir oğlu ie Gevher Hoşnaz isminde bir kızı bolgan. Oğlu özünden mukaddem vefat etken. Kızı arkalı nesli bu küнге kadar devam etüb kile imiş (geliyormuş). "Hocaman" digen adamlar özlerin Yesevi neslinden hesab kılalar.

Hoca Ahmed Yesevi Hazretleri 125 yıl ömür etüb, 63'ge yetkaç öz hanesinin bir puçmağına (köşesinde) 3 arşın tirenilkende kuduk (kuyu) kibi bir baz kazıganda, peygamberimiz Muhammed aleyhisselamin vefatlarına imtisal edüb kazıgan bazına kirüb ahir omrına kadar şunda yaşagan. Hicretten 514'inci yılda vefat etken.¹

1 Ahmed Zaki Velidi Cenabları özünün "Türk ve Tatar Tarihi"nde sahife 54'te Hoca Ahmed Yesevi'nin vefat tarihin hicretten 56'nci yılda körsetken. Bu takdirde Yesevi Hazretleri asr-ı saadette yaşagan bolurga tiyüş bola (demek oluyor). Bunu heme kişi inkar kıladır. 6 ile

Bir vakitte şol bazga biz Hoca ile tüşken idim (inmiştim). Bazının divarında baş siyuşluğu kadar bir tişik bar ekan (bir baş sığacağı kadar bir delik varmış). Hoca mina şol (işte şu) tişikni görsetüb "Hazreti Sultan keramet ile cema gazlarını Buhara-yı şerifga barub okub kayta eken (dönüyormuş). Ol Sultanu'l-arifinin yerini teşüb yorularından bizlerge ibret bolsun için bu teşik biklenemi kalgan (delik kapatılmadan kalmış)" dib ak zihniga kara tab tüşürürge azablangan idi.

Hazırgı künde kabri Emir Timur saldırğan (inşa ettirmiş) binanın astında (altında) bolub. Kabir üstünde yazı-sızuvdan hiç nerse yok (yazma çizmeden hiçbir şey yok). Yanında hatununın kabri kene bar (yine var) . Bu iki kabirga ziyaret kıluvnı (kılmayı) hacga barub kaytuvdan (dönüşten) da artık (değerli) dib itikad kıluvçılar az tügel (itikad edenler az değil).

Ziyaretke kelgen adamnı, şundağı hocalarının birisi ele ketirüb ala da, en ol Hoca Ahmed Yesevi'nin kabri bolgan bölmenin eşik túbine kitere (kapı dibine getiriyor) ve şol eşiknin bu sağasın oberge teklif kıladır (baş tüzükler elbette muna tenezzül kılmılar.) sonra Hoca akringına (ağır ağır) eşkini aç da, kabir üstine karab kollarını kökregine koyub yerge kadar eyiledir (ellerini göğsüne koyup yere kadar eğilirler). Barmak uçlarına gene basub açdan, aşçut toymalarına ohşaş bir tezim şakmaklarını, ziyaretçinin göz aldında obe, bütün yüzine sıpay (yüzüne siliyor) hem ziyarçininde şöyle kılun ütenedir (diliyor). Sonra şol eşik túbine oturub Kuran okuy da başka yerlerni tamaşa kıldıradır.

Tamaşa kılub yürügende "Muna bu! Arslab bab evliya, muna bu bölmede ebulhayr.... Muna munda ablay.... Munısı (işte bu) Muhammed Hanefi... Hazreti Sultanu'l-arifinge yetmiş yedi min (bin) meşayih seksen sekiz min server...." dib sayı bakına turadır. Tamaşa tamam bolgaç ziyaretçi Hocağa piter taşın birüb çigub da ülkere almay, şol akçanı hocalar öz ara bölüşeler. Bölşağanda, kıçkırış, sügeş (bağırma, sövme) hatta ata, babalarlarında selamet yerlerin kaldırışmılar. Bu ziyaret adı, daimi bulub turgan bir ziyaret, bundan başka yılın bir vaktında gene kılın turğan ölkan bir ziyaret bola, buna "hılvat" diler.

Mekke-i Mükerrremede Zilhicce'nin 10'unda nindi hal ve hareket bolsa, Hilvet vaktinde "Türkistan"da da şundiy halini körürge mümkün. Cuma gün gaynvar (Ocak) 1914'nün 3'ncü günü bolub, gün yahşı ok celi idi. Cumadan son saat 3'ler tiresinde hazretge (türbege) taba çigib kittim. Hazretnin köçe yak darvazasın (kabkasın) (sokaktan yana penceresinin kapağının) bir yazar kılğanlar da koyganlar.

Bu bazarnın bir tarafındarak karab turgan bir muharrerge bik köb matıryal ciyüv mümkün (pek çok materyal toplamak mümkün). Tamaşacı sıfatıyla mında bir çitde (kenarda) karab turudan özmini tıya almadım (alıkoymadım). Ziyaretçilerin sıfatları başka bolgan kibi kiyümlerinde de bik köb başkalık bar. Bunların arasında közge en uluk çağla turgan nerse, yakasız külmekilernin karınlarına kadar açık bolgan kökreleri (göğüsleri). Bu bazarda satlub alına turgan nerselerinin köbsi, topı (kelepoş) iştanbav

5'nin arasındaki bir rakamın tüşüb kaluvı (düşmesi) ihtimal. Şöyle bolsa 516 hicride boluvi zannedile. Bu ise nakliyatta tuğra (doğru) kiledir.

(kemer), nasbay (nasvar), kab, alaça (kazak hatunları işlegen kilem), halva, kavun, kak.

Muna şoy mallarını yerli halk sata, mihmanlar ala. Alu-satu vaktinde söyleş, külüş, kıkırışlardan (konuşma, gülüşme, bağırılardan) hasıl bolgan müzikalni tavuşni (sesi) tınlab turu gönülge bir kadar tınlık biredir. Halknın ortasından közni alub bir çitkerek karasan, başdan ayak perençege (çayanga) oralgan, yüzine cembet (karakıldan tokugan perde) yabkan sart (Özbek) hatununın akrangına, gönülsizgene bir ayak atlaş ile ozub barganın köresin. Muna şunun artından ok başına 15-20 arşın kadar buzni oragan, sandık açkıçni artına takkan, ayağına ölgen etikler kiygen, yalkub (parlayıp) tura turgan kara közlerden alga tekkende, ayaklardan tiz-tiz alub salub ötüb kitken (geçip giden) yüzi açık kazak hatununun körsen közni yine halk ortasına yöneldirsen bireviy şişesini tönkergen koluna tasbay sala, ikinci birevi ağzına ata, yine birevi tükürüb yata. Şol birevlernin barıda şundan lezzet ve team taba, kajmırdab torgan halknın içinden yürüb çağub, "Hazret"nin içine kirdim.

Eşikden kergaç ok göz aldında kazan körinedur. Bu kazannı Hoca Ahmed Yasevi müridlerine plov pişirüp aşatuv içinmi yani Timurlenk özünün kut uğırtlı askeri için yasatub sonra bunda koydurgan mı? Katiyyen cevap birerge iktidarım yok. Kazannın üstünde yazuvı da bar, okuyalmadım. Ama hocaların aytıvuna karağanda Yesevi hazretlerinin özünden kalgan kazan eken. Kirgeç toğrı eşikke karağan kabır yanındağı sofanın üstünde ciyulub (toplanıp) durgan hocalar yanına bardım. Şunların arasından birevi hilvetge kilgen bir adamını ziyaret kıldurub bir sumını alub kalgan. Şol bir sumını bulub oturalar eken. Üstlerine azrak karab turgaç, mescit yağındağı zıkr aytucularını barub karım dib kiterge turgan idim, lakin bu meseleden yahşi ok bir cancal çığacağını oylab kine orgada kaldım. Hocaların öz kanunları boyunca bir sum üç ademge tiğiz bolurga tiyüş ekan. Ama bir sumnı öz kolı ile alucı hoca birev gede birmeske hareket kılub yatadır. Şol halde ülkenlerden hoca kelüb hakem sıfatı ile hükm kılmaççı buldı. Lakin buldıra almadı. Yine bundanda ölkenrek hocanı alub keldiler. Bunda tege osal hoca artık itaat körsetmedi. Bu kıkırışların arasında söylengen sözlerden alub yazılurğa tiyüşlisi, ab ak sakallı, kıbkızıl çiraylı bir hocanın öz sakalun özi tutub "öz hissemimi almasam, oşu ak sakalım ile hatun bulayım" digen sözleri ile başka birevisi ikinci birisine karab "ata, babanının sumakelrini parça parça kılıb taşlarlık ötkür taşlısınday bir kaşkırmın (burimen) (kurt)" dib çikrinivi.

Bu sözlerden hocaların kim idikleri ve nindi maksadka iş kıldıkları anlav kıyun (zor) bulmasa kirek. Şol kadar kıkırış ve sügeşlerden sonda netice kanunga muvafık bulub çıkmadı; eligi bir sumnı algan adam "bulmas" didi de aralrından çığubda gitti. Kim bile bundan sonra bu bir sum üstünde yanından kaday edebsizlikler bulur? Min de yanlarından kitüb mescid yağına barub kerdim. Mecsiddin içi şağrım tolı halk. Arı biri etüb kayrub merkezni karay başladım. Lakin merkezni yönleb görüb bolmay idi. Çünkü taşamaçı adamların köbsi ayak üstedeler idi. Başka bir kalkuvrak yerge barub yer kenleb karab turdım. Mihrab içinde işan

oturğan. Şuna tutaşub bir halka yasalgan. Çalmalar halkanın ortasına taşlangan. Halkada oturğan adamlar, bir alnıga bir artka avub "hu"vıldab turalar. Bazı birevleri işannın aldına barub tebrik kulların tutub etegine başlarını koyub akруб yığılar (bağırıp ağlıyorlar). Şol keyfiyette birevi kide, başkası kele. Halkadağılar heman özlerinin işlerinde devam eteler. Şol arada bazıları Kafkas türklerine mahsus bir makam ile sozub sozub nedir okıy (uzata uzata bir şey okuyor).

Bundağı kılınış ve kıkırışlarını tamamıyla tasvir ve tarif kılub bitrövnü (bitirmeyi) benim kiçkene kalmam boldura almay. Bunların hareketlerini oturub biyüğe, kıkırışlarını zelzele vaktındağına bula turgan can açıtkaç bir tavişka ohşatu ile kene kalam (deprem vaktinde olan can acıtan bir sese benzetmeyle gene kalıyorum). Bu zikir meslisi cumadan son ikinci nemazına kadar devam etedur. Bugün yastudan (yatsı) son hilvetke tüşeceklerini bilib, yine kiçe (gece) ile kelirmen dib çığıb kittim.

Kiçede yine bardım. Min barganda cemaat yastunı okub turalar idi. Türbenin için bik köb şamlar ile yaktırılğan idi. Bu şamlar hal telleri belen, bu kiçenin yılda bir gene bola turgan bir kiçe idiğini aytub turalar. Köbde ütmedi yastu namazı okulub bitti. Tuzuk saflar buzuldu. Halk kazan içindeğı kabiste (lahana) kibi kaynıy başladı. Mescit yaktanda çığıb (yaylarça etkende) zalga (salona) toldılar. Bir türlü tınçlık bolgaç kabr bölmesinin eşigin açtılar. Halknın haması ayak bukleb oturişdılar. Sure-i yasin ile fatiha ve ihlas süreleri okuldu. Umumi bir dua kılındı. Halk yine ayak üstine basdı.

Bir vakit "hilvetke kelgen adamlar bu yanga keliniz!" dib hilvetçilerini ayrub aldılar. Ayrılu tamam bitkeç, azlar kabirden 5-6 sajn (Rus ölçü birimidir) yarıklıkta (aydınlıkta) eşik doğrusına oturdu. Birev anın aldına zor bir roymal (dastmal) yazub koydu. Hocalardan 2-3 adam ezlernin aldından, kollarını kulaklarına koyub ötüb gittiler. Kitkende "taksır muniyaz!" dib kışkırub ozdılar. Şundan son iki hocanın arasındağına hilvetçilerini ötkerüb ezler aldından ozdıra başladılar. Şol vakitte bir hoca "taksır muniyaz!" digan sözlerni tekrar kılıb turadır. Şundan son ezler aldında yazılıb koyılğan ak ruyimalga aktan karadan akça yav başlı akça taşlamağanları "taksir bi niyaz!" dib kolların kavuşrub yerge kadar eğilüb ezlernin aldından ötüb kete bire. Saldatça aytkanda (Asker gibi söylenirse) "paradny asmotr" (Rusça ifade "tören bakılması/denetimi") tamam bulgaç hilvetge tüşe turgan yerge bararğa çıktılar, çünkü hilvet urnı başka yerde idi halk ile birge min de cüre birdim (ben de gidiverdim).

Hilvetge tüşe turgan yer Yesevi'nin özi terklek etken evge tutaşdurub salgan, 4 arşın büyüklükte bir padvaldan (Rusça: bodrum) ibarettir. Şol padval tutaşdurulğan evinin içinde ok, Yesevi'nin yaktay dünyaga çıkmay 63 yıl yatkan bazıda bar. Padvalının terezeleri yok, tamdan (tuşamdan) bir nice tundağı hem de iki yaktan birer eşigi bar. Padvalnın içine kirgeç, tarihlerde körülğan İran, Buhara turmaları eske tüşib kitedir (akla geliyordur). Edeni yer bulub kemiş tüşelgen. Padvalnın içinde aldanrak barub körsem adam tolub yatur. İndi kele turgan halk kayda kirüb ornalaşur dib oylab turganımda (yerleşir diye düşünüp durduğumda)

elge kele turganlarım aldangı bölmede külmek işandan başka keyimlerini salub (gömlek pantolon dışındaki giyimlerini koyarak), birbiri artlı kiregene bireler. Sazlıkga batub yogalğan kibi padvalga kirgeç yoğalalarda keteler. Çitden kelkenlernin köbisi çişnüb taşlagan kiyimlerden özleri ile birge alub kireler. Bunda kiyimlerini koyar için yürgende baş timeslik kadar (baş değmeyecek kadar) gene yukarıda şorluklar bar. Şorlukların hamısı keyim çaynik, komgan ve kevişler ile tolgan idi. Şunlarını körgeç hacılar parahodı (Ruşça vapur) hatırğa kelüb ketedür. Kire turgan adamlar tamam kirüb bitkeç, özleri kelüb zikr meclisni aç şundan son zikr başlıana.

Bundağı oltırışlar eski mekteb balalarının oltırışları kibi tertibsiz. Toğızlık cihetinden yüzlerçe mertebe artık. Oltırışdağı toğızlık yerde kögerüb-yeşerüb turğan çiten sabaklarının toğuzlığından birde kim tügel. Bunda kirgen adamlar, künlerde saim, tunlarda kaim, tillerde zikr bulğanı halde kaysı bir gün kay birevi iki üç gün turub kay birevleri beş künde tamam etüb çıgalar. Hasıl özlerinin niyetlerine karab turalarda çıgalar. Toldurmıy çıguvçılar yerine yanadan kirüb turalar. Şulay etib Cuma kün keçeden başlab Pencşembe erte (sabah) namazına kadarlı adam ozulmay. Bu yılga hilvetçiler 5-6 min çamasında zan edüledir. Havanın bozuklugundan sulaş aluv kıyunlaşa başlagaç töze almıy çığub kettim. (nefes alma zorlaşmaya başladığında dayanamadan çıkıp gittim).

İkinci baruvımda padvanın havası ülgege karağanda nice mertebeler bozuk ve sasıy bolub kalgan. Halkının çaraylarıda 5-6 ay urgan adam çarayı kibi solgan idi. Küleçlik ve şadlıktan bir eser de kalmagan. Külmeç ve iştanları sıkma su bolub, hamısı "ava!" dib gene sulış alalar idi. Bundağı tir isigenede, adamnın bütün vücudını zehirlerge yetecek kadar mol idi. Bu urın şunda bir urın ki nezafet ve hıfzı'z-sihhatnın tamam kerisini anlatadır. Şunun içinde akıllarından ve selametliklerinden yazub çıkkanları köb bolgan kibi hayatlarından da ayrılıub kalucılar yok tügel.

Şundıy sası yerge kirüb zikr etüvni din-i islamının körkam işlerinden sanılar. Dinimizin körkam işlerinden sılar. Dinimizin körkam işleri şu şunday bulsa. Körkam bulmağan işleri kanday bula ekan? Digan bir sual hatırğa keledir. Halkının köblüğünden orun bolmav sebebli, namaz okumaganda, birbirinin iki başlarına "secde" kılalar ikan. Bundağı hiçbir amale ve hareketlerden islamnın ruhani köre almadım. Ya mın mukaddes islamnın ruhından yırak ya hilvetçiler? Halbuki min özmünü saf bir müslüman saydığım kibi hilvetçilerde özlerden çın müslümanlar dib hesab eteler.

Erler Pencşenbi erte belen çıkkaç hatunlar kireler. Hatunlar bir yılının içinde ciyulğan "telekler"ini şunda alub kileler de kaldırub kiteler. Köbrek bala turası turgan hatunlar kelüb erlernin tir isleri sanub kalgan kamış üstünde avnab avnab evliyalardan bala tabuga yardım istilerdi. Oçaktağı kisevnnin yaman isi bütün aileni esr etüb ayakdan yagub işden çıgara ekan.

T.

Kaynaklar / References

T. (1914). Hilvet. Şura, (5), 145-148.